

Andrzej Urbaniak

Pomoc rodziny w integracji seksualnej dzieci i młodzieży

Studia nad Rodziną 2/1 (2), 47-56

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ URBANIAK

POMOC RODZINY W INTEGRACJI SEKSUALNEJ DZIECI I MŁODZIEŻY

Motto:

Ze względu na powiązania zachodzące pomiędzy wymiarem płciowym osoby a jej wartościami etycznymi, wychowanie ma doprowadzić do znajomości zasad moralnych i uznania ich za konieczną i cenną gwarancję odpowiedzialnego wzrostu osobowego w dziedzinie płciowości ludzkiej.

FC, n.37; LP, n.43

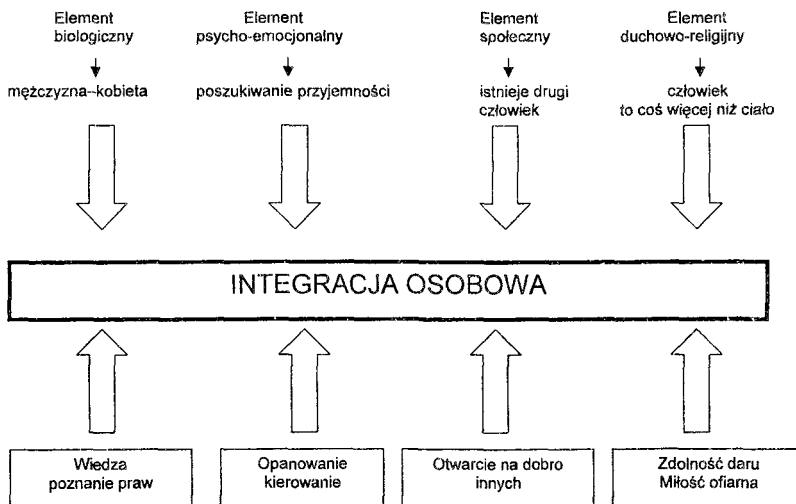
Wstęp

Niezbywalne i niezastępowalne miejsce domu rodzinnego w procesie wychowania młodego człowieka jest podkreślane zawsze, gdy proces ten traktuje się jako poważne i odpowiedzialne zadanie społeczne. Kształtowanie dojrzałej osobowości wymaga właściwej wizji osoby ludzkiej z jej bogactwem przeżyć fizycznych, emocjonalnych, społecznych i duchowych. Właściwe powiązania i współzależności występujące między poszczególnymi dziedzinami, zrozumienie ich celowości oraz ważności dla pełnego rozwoju osobowego stanowią istotny element dojrzałej osobowości człowieka. Proces integracji osobowej człowieka obejmuje również włączenie do niego sfery przeżyć płciowych. W tej dziedzinie, jak w każdej innej, można sformułować główne zadania procesu wychowania. Są one integralnie związane z pełnym przeżywaniem człowieczeństwa widzianego jako życie po to, aby nie tylko *mieć*, lecz przede wszystkim *być*. Występujące różnorakie zagrożenia tego procesu są często zwielokrotniane poprzez niewłaściwą wizję osoby kreowaną w środkach masowego przekazu.

1. Elementy integracji psychicznej

Dojrzałą osobowość cechuje wewnętrzna harmonia między wszystkimi przejawami życia człowieka. Harmonia, która wynika z przyjętej hierarchii wartości i pozwala na sensowne uporządkowanie spraw ważnych dla człowieka, nie tylko na teraz, lecz również w dalszej perspektywie. Perspektywa ta wykracza poza ramy ziemskiego życia i odniesiona jest do celu ostatecznego człowieka. Nie można zatem w procesie wychowania pominąć odpowiedzi na pytania egzystencjalne typu: kim jestem? dokąd zmierzam? jak postępować? jak odróżnić dobro od zła?

Człowiek posiada pewne predyspozycje w kierunku określonych zachowań, które wynikają z jego związku z całą przyrodą, światem roślin i zwierząt. Jednakże nie stanowią one dla człowieka normy postępowania, gdyż atrybutem osoby jest wolna wola, lub inaczej możliwość świadomego wyboru postępowania. Inaczej można powyższe wyrazić w stwierdzeniu, że człowiek posiada pewne bogactwo w postaci istniejących uwarunkowań i skłonności, które otrzymał od Stwórcy. Z drugiej strony, z każdym z nich związane jest określone zadanie etyczne (rys.1).

Rys. 1. Elementy i zadania integracji psychicznej

Faktem biologicznym jest dwojaki sposób bycia człowiekiem, albo jako mężczyzna albo jako kobieta. Decyzja zapada w momencie poczęcia człowieka i zapisywana jest w kodzie genetycznym wraz z innymi cechami fizycznymi i psychicznymi. Skutkiem tego faktu jest różna budowa fizyczna ciała mężczyzny i kobiety uwzględniająca jego przyszłe zadania (kobieta – żona, matka; mężczyzna – mąż, ojciec). Występujący popęd płciowy, związany z instynktem zachowania gatunku, zmierza do zaspokojenia.

Emocjonalna sfera przeżyć skłania do poszukiwania przyjemności i bardzo łatwo może stać się wyróżnikiem postępowania.

Element społeczny skłania człowieka do poszukiwania życia we wspólnocie z innymi ludźmi. Człowiek ma potrzebę komunikowania się z innymi ludźmi, lecz z drugiej strony fakt ten narzuca określone ograniczenia na jego postępowanie.

Odczuwana przez człowieka potrzeba przekraczania siebie skłania go do poszukiwania czegoś niematerialnego będącego poza czasem i przestrzenią. Jest to sfera życia duchowego.

2. Elementy procesu wychowania

Każde wychowanie musi mieć swój cel i musi być oparte o spójny system wartości. Cel wychowania prorodzinnego można bardzo prosto określić. Jest nim przygotowanie człowieka do dojrzałego wyboru drogi życiowej, a szczególnie założenia dobrej, szczęśliwej rodziny. O ile nie podważa się zwykle celu wychowania, o tyle często próbuje się przeciwstawić systemowi wartości swoiście rozumiany liberalizm. Liberalizm ten rozumiany jest jako pozostawienie wyboru całkowicie w gestii wychowanka. Najczęściej pojawiają się wówczas sformułowania (hasła) takie jak: tolerancja, swoboda głoszenia opinii, nienarzucanie swej woli. Przy takim postawieniu sprawy trudno jednoznacznie określić reguły postępowania, gdyż np. tolerancja bierze w nawias dobro i żąda obojętności nawet wobec zła; swoboda głoszenia opinii bierze w nawias prawdę – w imię swobody można nawet kłamać; nienarzucanie swej woli eliminuje możliwość skutecznego oddziaływania na ludzi zagrażających drugiemu człowiekowi.

Miarą systemu wartości jest dobry czyn – realne dobro, które powstaje wskutek działalności człowieka. Aby doprowadzić do sytuacji podjęcia wysiłku w kierunku dobra muszą być spełnione pewne warunki. Podstawowym z nich jest posiadanie pewnej wiedzy. Wiedza ta dotyczy wielu istotnych dziedzin życia człowieka. Jedną z nich jest sfera płciowości. Wiedza, która ma służyć wychowaniu człowieka nie może być pozbawiona zasad moralnych. Wychowanek

ma prawo nie tylko do wiedzy o prawach w dziedzinie biologii, fizyki, chemii czy psychiki, lecz również o sposobie wykorzystania tych praw przez człowieka. Człowiek bowiem może swoją wiedzę wykorzystać dla dobra swojego i innych ludzi, a może również wyrządzić wiele zła. Ocena postępowania człowieka może być oparta o ocenę skutków działania człowieka. Młody człowiek nie zawsze jest w stanie je w pełni ocenić i dlatego dobry wychowawca jest w tym względzie niezastąpionym przewodnikiem. Ocena postępowania poprzez ocenę skutków nie zawsze jest w pełni możliwa. Ważne są również intencje podejmowanych czynów. Stąd też trzeba starać się o możliwie szeroką motywację podejmowanych działań, odwołując się do przyjętego systemu wartości.

Przedstawienie określonej wiedzy wraz z argumentacją moralną nie wystarcza do pełnej realizacji procesu wychowania, wychowanek winien bowiem dokonać własnego wyboru. Realizować dobro można tylko wówczas, gdy dokona się wolnego wyboru trudnej drogi dobrych czynów. Wybór ten zależy od wielu czynników, do których między innymi należą: autorytet wychowawcy i akceptacja postawy przez otoczenie.

Mimo tych oczywistych wydaje się faktów, jednak często postępowanie człowieka ma taki charakter jaki opisuje Owidiusz w „*Metamorfozach*”. Sprowadza się ono do maksymy: *Video meliora proboque, deteriora sequor* (widzę rzeczy lepsze i aprobuję je, lecz podążam za gorszymi). Postawa taka przecież nie dotyczy wyłącznie ludzi młodych. Jest to zatem problem szerszy, a wiąże się on z odpowiedzią na pytanie: w jaki sposób działać dobrze, a unikać zła?

Do osiągnięcia zdolności czynów dobra trzeba wyposażyć młodego człowieka w metody i środki do realizacji tego dobra. Czynimy to poprzez dobre sprawności (cnoty) kształtowane często przez szereg lat w wielkim trudzie. Nierzadko te dobre sprawności kształtują się dzięki drobnym pozytywnym nawykom i zwyczajom, wpajanych młodemu człowiekowi od wczesnego dzieciństwa w domu, szkole czy na katechezie. Niedoceniane są również środki jakie daje wiara w procesie kształtowania młodego człowieka poprzez sakramenty i inne praktyki religijne.

3. Zadania domu w procesie integracji

Wrodzone skłonności i zdolności mogą być rozwinięte i ukierunkowane w celu integracji osobowej. Integracja ta winna obejmować swym zakresem całość człowieczeństwa lub inaczej człowieczeństwo we wszystkich jego wymiarach: biologicznym, emocjonalnym, społecznym i duchowym. Zatem pojęcie integracji seksualnej należy

rozumieć jako włączenie sfery płciowości w całokształt przeżyć osoby ludzkiej. Innymi słowy, również w dziedzinie płciowości należy widzieć jej aspekt biologiczny, emocjonalny, społeczny i duchowy. Realizacja pełni człowieczeństwa stawia przed procesem wychowania określone zadania w poszczególnych dziedzinach. Wypełnienie tych zadań napotyka na wiele zagrożeń charakterystycznych dla danej dziedziny.

W aspekcie biologicznym istnieje konieczność poznania siebie w kontekście przyszłych zadań: mężczyzny–męża–ojca, kobiety–żony–matki. W atmosferze domu rodzinnego wytwarzają się niepowtarzalne odniesienia: próby porównania – podobieństwa, różnice. W wielu przypadkach następuje identyfikacja przyszłych ról z rolami realizowanymi przez rodziców. Samoidentyfikacja, czyli określenie swojej tożsamości jest dużo łatwiejsza przy jednoznacznym wzorunku ojca i matki w domu rodzinnym. Brak tych wzorców wytwarza pustkę w odniesieniach psychicznych, niepewność a często brak akceptacji zmian biologicznych ukierunkowanych na ciało mężczyzny czy kobiety. Przekaz wiedzy w tej dziedzinie jest przekazem naturalnym, niewyuczonym i niesformalizowanym. Nie może on przebiegać w sposób naturystyczny, ponieważ gubi się wówczas niezbędną w tym przekazie subtelność i intymność.

Szansa na akceptację własnego macierzyństwa i ojcostwa istnieje w zakresie przekazu wiedzy na temat funkcji prokreacyjnych. Obserwacja zmian zewnętrznych u matki oczekującej na urodzenie kolejnego dziecka oraz umożliwienie poprzez kontakt psychiczny z matką, jak i poprzez bodźce dotykowe, śledzenia rozwoju życia od momentu poczęcia daje niepowtarzalną szansę na pełną akceptację brata lub siostry, jak również na późniejszą akceptację własnego macierzyństwa. Jest to szczególnie ważne w sytuacji częstego braku akceptacji macierzyństwa.

Uświadczenie młodemu człowiekowi znaczenia dbałości o zdrowie w kontekście przyszłych zadań ojca i matki to kolejny element, który może z powodzeniem być realizowany w rodzinie. Wspólna troska o zdrowie i kondycję fizyczną wszystkich członków rodziny, dbałość o estetykę ubioru, zdrowe odżywianie, sport i ruch na świeżym powietrzu – to elementy które składają się na atmosferę szacunku dla daru życia i wdzięczności Stwórcy za ludzkie ciało wraz z jego wielkim bogactwem możliwości.

Główne zadanie realizowane w domu w dziedzinie biologicznej wiąże się zatem z poznaniem praw biologicznych i celowości zmian w organizmie mężczyzny i kobiety. Z drugiej strony występuje konieczność uświadczenia młodemu człowiekowi, że sama biologia nie decyduje. Człowiek jako istota rozumna nie działa wyłącznie pod

wpływem instynktów, lecz wykorzystuje rozum oraz wolną wolę. Największym zagrożeniem tej części procesu jest nadmierny biologizm, traktujący człowieka jak istotę podległą działaniu ślepych instynktów.

W aspekcie emocjonalnym należy dążyć do poznania własnych przeżyć, nauczyć się rozróżniać uczucia pozytywne od negatywnych oraz poznać własne skłonności charakterologiczne. Pomoc rodziców w tym względzie jest niezastąpiona, gdyż oni mogą wskazać młodemu człowiekowi na jego główne wady i złe skłonności, jak również na drogi ich przezwyciężenia. Podstawowe przewartościowania wiążą się z okresem dojrzewania, kiedy najsilniej do głosu u dziewczyny dochodzi wylewna uczuciowość, a u chłopaka jego pobudliwość. Właściwy rozwój tych sfer uzależniony jest między innymi od wzorców zachowań rodziców i rodzeństwa. Niezwykle istotny jest sposób okazywania emocji w rodzinie, umiejętność tonowania wypowiedzi, przy zachowaniu naturalności reakcji oraz pełnej gamie reakcji uczuciowych: smutnych – radosnych, wesołych – ponurych, pochopnych – przemyślanych, zgodnych – sprzecznych, itp. Umiejętność okazywania uczuć oraz ich rozróżnianie (uczucia pozytywne, negatywne) wykształca się poprzez zachowania uczuciowe rodziców. W każdej rodzinie mogą pojawić się sytuacje konfliktowe, które w sposób bardzo silny wpływają na rozwój emocjonalny dzieci. Ważne jest by w tych trudnych emocjonalnie sytuacjach dla dorosłych nie obarczać dzieci ich rozwiązywaniem. Wniosek jaki jednoznacznie winno odczytać dziecko z tych trudnych sytuacji jest następujący: jest w naszej rodzinie coś, co jest ponad tymi niemiłymi sytuacjami emocjonalnymi, i co pozwala rodzicom wrócić do pozytywnej atmosfery więzi i troski o wzajemne dobro.

Z tych trudnych sytuacji dziecko wyciąga oczywiste wnioski, które ukazują zarówno główne zagrożenia w dziedzinie rozwoju emocjonalnego, jak i podstawowe zadanie w tym zakresie.

Główne zagrożenie w dziedzinie emocjonalnej można sformułować następująco: niekontrolowane emocje prowadzą do zniszczenia więzi. Z doświadczenia pedagogicznego wiemy również, że mogą one prowadzić do samozniszczenia człowieka. Zadanie wychowawcze jakie się wiąże z tą sferą można określić jako: nauczenie kierowania swoimi emocjami.

Niezwykła rola przypada rodzinie również w społecznym aspekcie integracji osobowej. Są tu możliwe różne relacje mieszczące się pomiędzy postawami skrajnymi: relacją negatywną i pozytywną. W relacji negatywnej drugi człowiek traktowany jest jako zagrożenie mojej wolności ponieważ stanowi jej ograniczenie (*ograniczeniem wolności jednostki jest drugi człowiek* – reguła marksizmu dialektycz-

nego). Stąd idea walki o wszystko: władzę, wolność, własność, wyrażająca się poprzez walkę klas społecznych jako jedynego czynnika rozwoju. W relacji pozytywnej drugi człowiek nie jest zagrożeniem, lecz stanowi szansę doskonalenia mojego człowieczeństwa: *dzięki niemu mogę być bardziej człowiekiem*. Budowanie tej pozytywnej relacji jest możliwe szczególnie w środowisku rodzinnym, które stanowi pierwowzór środowiska społecznego. W rodzinie kształtują się pierwsze więzi społeczne na podstawie stosunku z rodzicami, rodzeństwem, jak i szerszą rodziną (dziadkowie, krewni). Relacje te są tym bogatsze im więzi te są bardziej autentyczne i zróżnicowane. Mogą one stanowić przygotowanie do pełnienia podstawowych ról społecznych, tym bardziej, gdy budowane będą w prawidłowo funkcjonującej rodzinie. Pozbawione będą wtedy elementów agresji i walki traktowanych jako jedynych i nieodzownych sposobów dochodzenia do sukcesu i szczęścia.

Pozytywne postawy budowane w rodzinie służą realizacji głównego zadania, jakim jest otwarcie na dobro innych.

Przewartościowanie elementu społecznego, stawianie na dominującą rolę społeczeństwa jako jedynego wyróżnika dobra prowadzi do znanych wynaturzeń z historii XX wieku, jakimi były i są różne nacjonalizmy i totalitaryzmy.

Integracja osobowa byłaby niepełna bez duchowego aspektu życia człowieka. Każde działanie człowieka wymaga określenia nie tylko celu, do którego zmierza, ale również idei, której jest podporządkowane. Człowiek bowiem chce widzieć swoje działanie w szerszej perspektywie i szuka w nim elementów, które zdolne są przetrwać dłużej, ponad jego czas i jego życie. I tak jak mówi Sobór Watykański II "wychowanie jest kształtowaniem osoby ludzkiej w odniesieniu do jej celu ostatecznego". Nie można zatem integrować osoby z pominięciem głębi duchowej. Więź rodzinna stanowi wzorzec tej głębi, w której każdy ma swoje miejsce i doniosłą rolę do spełnienia. Tu tworzy się również właściwa hierarchia wynikająca z ducha służby dla najbliższych w imię dobra. Regułą zatem obowiązująca w tego rodzaju więzi jest oparta na przykazaniu miłości. Z drugiej strony przykazanie miłości stanowi podstawową motywację do podjęcia tej służby.

Zadanie, jakie wynika z aspektu duchowego można określić jako gotowość bycia darem dla drugiego człowieka. W sposób szczególny ten dar wyrażony jest w małżeństwie, gdyż męskość staje się darem dla żony, podobnie jak kobiecość oddawana jest w ręce męża. Zabezpieczeniem tego daru (męskości i kobiecości) jest czystość. Stanowi ona gwarancję właściwego przyjęcia daru, jak i również gotowości do bycia darem w warunkach wyłączności, wierności i trwałości.

4. Główne zagrożenia procesu integracji psychicznej

Spośród wielu zagrożeń procesu integracji zwróćmy uwagę na najbardziej groźne współcześnie. Są to:

- konsumpcyjny styl życia,
- prymitywizacja spraw seksualnych (pornografia),
- brak stabilizacji uczuciowej w rodzinie,
- brak wyrazistości ról rodzinnych i społecznych,
- brak ducha służby.

Przyjmowany często bezkrytycznie konsumpcyjny styl życia nie sprzyja integracji psychicznej wprowadzając przewartościowanie zdobyczy materialnych i chęci zaspokajania wszystkich potrzeb bez oglądania się na drugiego człowieka, który często widziany jest jako jeden z elementów świata "do nabycia". W tym kontekście niepopularne będą wszystkie propozycje, które wymagają ofiarności i trudu, a na dodatek nie przynoszą określonych profitów. Trudno w tej sytuacji mówić o procesie wychowania do miłości ofiarnej i gotowości bycia darem dla drugiego człowieka. Ze strony rodziców niezbędny jest wielki wysiłek wychowawczy w kształtowaniu postawy zgodnej z przykazaniem miłości.

Kolejnym zagrożeniem jest postępująca prymitywizacja zachowań seksualnych oraz sposobu mówienia o sprawach płci. Zachowania te lansowane w środkach masowego przekazu, szczególnie w telewizji oraz produkcji filmów video, jak również w brukowej prasie przeznaczonej dla nastolatków, ukazywane są jako wzorce zachowań dla młodego człowieka. Prowadzi to często w rzeczywistości do pornografii, gdzie ciało ludzkie służy wyłącznie jako narzędzie do rozładowywania napięcia seksualnego. Ginie wówczas godność osoby ludzkiej, a w miejsce daru jakim winna być nagość pojawia się atrakcyjny towar, który posiada określoną cenę. Pornografia niszczy wiele istotnych elementów integrujących osobę, między innymi:

- ukazuje jedynie wybrany fragment osoby (eksponując jej walory fizyczne) i stąd akt płciowy pozbawiony zostaje jego głębi uczuciowej i duchowej,
- pozbawia głębszych przeżyć, zamiast wruszeń daje jedynie podniecenie,
- przemilcza fakt, że Bóg patrzy na nas i dzieje się to wszystko w jego obecności.

To tylko wybrane negatywne elementy wynikające z prymitywizacji odniesień seksualnych. W ślad za tym idzie cały szereg działań destrukcyjnych, nierzadko zmierzających do przestępstw.

Obrona dzieci i młodzieży przed negatywnymi skutkami tych działań polega głównie na kontroli korzystania ze środków masowe-

go przekazu. Właściwy dobór oglądanych programów telewizyjnych i filmów wideo, dostosowany do rozwoju emocjonalnego i intelektualnego dzieci i młodzieży jest jednym z najważniejszych zadań rodziców w dzisiejszym świecie. Nie chodzi tu tylko o restrykcyjne traktowanie telewizji czy gazet młodzieżowych, lecz raczej o pełne zaufania rozmowy na temat prezentowanych treści, wyjaśnianie ich i ukazywanie skutków przejmowania wzorców proponowanych przez taki materiał. Nie bez znaczenia jest również fakt ukazywania mechanizmów tworzenia wielkich imperiów finansowych opartych na różnorodnych uzależnieniach, w tym również seksualnych.

Działania takie będą skuteczne wówczas, gdy rodzina będzie stabilna emocjonalnie i każdy jej członek będzie czuł się w niej bezpiecznie i dobrze. Brak takiej stabilności, a nierzadko obserwacja swoistej "huśtawki" emocjonalnej uniemożliwia działania wychowawcze. Podejmowane w tej sytuacji próby wychowania sprowadzają się często do wyrwykowych akcji, które nie służą przyjętemu systemowi wartości, ponieważ nierzadko pojedyncze decyzje przeczą sobie nawzajem. Dalszą konsekwencją takiej sytuacji emocjonalnej jest poszukiwanie stabilizacji w tej dziedzinie poza rodziną. Wielkie żniwo w tym zakresie zbierają różne sekty proponujące młodemu człowiekowi stabilizację uczuciową, miłość wspólnoty i szczęście.

Kolejne zagrożenie dla integracji osobowej młodego człowieka stanowi brak wyrazistości ról podejmowanych w rodzinie. Ucieczka od tradycji rodzinnych związanych z przyjęciem określonych zadań w rodzinie i ich realizacji powoduje zanik jednoznacznego obrazu ojca, matki, córki, syna. Pojawia się obraz rodziny „kumpelskiej”, o nietrwałych więzach uczuciowych, niewyraźnych obszarach odpowiedzialności i o okresowym charakterze trwania. Próby kształtowania młodego człowieka do ról rodzicielskich są ośmieszane i ukazywane jako szara, uciążliwa i niewesoła rzeczywistość.

Ukazanie w domu rodzinnym radości macierzyństwa i ojcostwa, satysfakcji wychowawczych, szczęścia z obecności najbliższych oraz wiele innych dobrych odniesień pozwoli na ukształtowanie postawy uznania roli ojca i matki za niewątpliwą i trwałą wartość, stojącą ponad złudne miraże oferowane w prasie młodzieżowej i telewizji.

Na koniec jeszcze jedno zagrożenie, stanowiące być może kwintesencję wielu wymienionych (i niewymienionych) wcześniej zagrożeń. Jest nim brak ducha służby. Wszystkie rozpatrywane czynniki integracji psychicznej oraz jej zagrożenia wskazują na potrzebę ducha służby. Jest to ciągle aktualna propozycja dla chrześcijanina sformułowana przez papieża Jana Pawła II w pierwszej encyklice *Redemptor hominis*, wyrażająca się w zasadzie królewskiej służby. Służyć i królować to zasada oparta wprost na przykazaniu miłości

z podkreśleniem wspaniałego finału tejże służby. Proces wychowania w rodzinie, a w szczególności proces integracji psychicznej młodego człowieka wymaga ducha służby od każdego, zarówno wychowanek, jak i wychowawcy, a wtedy królestwo można zacząć realizować już tu na ziemi.

Literatura:

1. Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*, Wyd. Pallotinum, 1980.
2. Encyklika *Redemptor hominis* Jana Pawła II, , Rzym 1980.
3. Adhortacja Apostolska *Familiaris Consortio* Jana Pawła II, Wyd. Pallotinum, 1981.
4. *Wytoczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości*, Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego, Wyd. Pallotinum, 1984.
5. *Ludzka płciowość. Prawda i znaczenie*, Papieska Rada ds. Rodziny, Wyd. Instytut Studiów nad Rodziną, Łomianki 1996.
6. Fijałkowski W., *Seks oksznany? Twórcze przeżywanie płci*, Wrocław 1991.
7. Grzywak-Kaczyńska M. (red.), *Erotyka w aspekcie zdrowia psychicznego*, Warszawa 1985.
8. Kohnstamm R., *Praktyczna psychologia dziecka*, Warszawa 1989.
9. Pulikowski J., Urbaniak A., *Chrześcijańskie spojrzenie na płciowość*, Wrocław – Poznań, 1994.
10. Pulikowski J., Urbaniak A., *Młodzi i miłość*, Wrocław – Poznań, 1996.
11. Urbaniak A., *Zasady wychowania prorodzinego*, Wychowawca nr 12, 1996.
12. Urbaniak A., *Zasady wychowania prorodzinego w domu*, Wychowawca nr 1, 1997.

Andrzej Urbaniak: Family's Help in the Process of Sexual Integration of Kids and Youth

In the introduction the author stresses an unalienable and indispensable role of the family in upbringing of the kids. A social and psychological mature personality, whose an integral part is sexual integration, can be achieved only in the proper familial environment. The author stresses also the goals of the education and the role of the cohesive value system in it.